

A bölény tenyészetéről.

A bölénynek Felső-Sziléziában a herceg Plesz-féle vadásban sikerült meghonosítása által, ezen érdekes vad újabb időben ismét figyelem tárgyává kezd lenni. A Berlinben megjelenő „Zeitschrift für Forst- und Jagdvesen“ czimű folyóirat, múlt évi október havi füzetében, érdekes közlemény jelent meg ezen vadra, valamint annak tartózkodási helyére és életviszonyaira vonatkozólag, s ebből kivonatolva és miután az ungvári kincstári uradalomban is meghonosítani szándékoznak, közöljük az alább következő adatokat.

Azon nagy erdőösszet, melyben a bölény még honos, Lithvánia keleti részében, a Grodno kormányzóság Wolkowisk kerületében fekszik, s azt a Narew folyó 21 kilométer hosszú vonalon metszi át és osztja két egyenlőtlen részre, t. i. a jobb oldalon fekvő, 26.267 hektár nagyságú swislotschski és a baloldalon elterülő, 102.308 hektár kiterjedésű bialowiäschski erdőre. Az összesen 128.575 hektár területből 108.849 hektár erdősült. A swislotschski erdő egy hasonló nevű főerdészséget képez, míg a bialowiäschski 4 főerdészségre (Pruschany 1, 2, 3 és 4) vagy felosztva. A vadászat céljából az egész rengetegen egyetlen hajtóhálózat terül el. Az erdőség legnagyobb átmérője 64, körülete pedig 256 kilométer; körülbelül a közepén fekvő Bialowiäschs községben van egy császári vadászkastély, az udvari kíséret elszállásolására szolgáló másik épülettel együtt. A vadászkastély oldalos helyen, svájci stílusban épült s egy kis kerttel van körülvéve. 1860-ban itt vadászott a császár a közeli vadaskertben bölényre és más vadakra, melyek (névleg : däm vad, őz és vaddisznó) ezen 630 hektár kiterjedésű vadaskertben előfordulnak. A vadaskerten kívül ércszobor áll, mely azon jelenetet örökíti meg, midőn egy bölény a támadó kopófalka ellen védi magát. A szobor alap-

zatán felirat jelzi a vadászat helyét és idejét. 1876-ban Wladimir nagyherceg időzött néhány napig itten. Az erdőség közepén fekvő Bialowiäschs falutól jó utak vezetnek az erdőtisztek lakásai, valamint Narewka és Pruschany városkák felé s más irányba.

A Narew folyónak az erdőség határain belől még jelentékeny mellékfolyói is vannak, részben tutajozható vízállással. Azonkívül előfordulnak az erdő belsejében szénatermelésre alkalmas nagyszámu lápos helyek is, némelyik 1000 hektárt meghaladó kiterjedéssel. Fájdalom, előfordulnak paraszt-rétek is mindenik folyó- és patakmentén. Ezen ürügy alatt a parasztoknak joguk lévén az erdőbe bejárni, a bölényeket nyugtalanítják és az ivóhelyekről elriasztják. Ennélfogva ezen réteket ki kellene cserélni. A bölények nem tartózkodnak az erdőség minden részében, hanem mondhatni, hogy valamennyi pagonyon tovaterjedő mintegy 76.475 hektár képezi azok igazi otthonját s ezért ezen hely ugy kívül, valamint a paraszt birtokterületek felőli belső határvonalán kerítéssel van ellátva.

Az erdőség uralkodó fája az erdei fenyő, mely a magasabb fekvésű homokos helyeken tisztán is fellép, de azonkívül luczfenyővel és nyirfával elegyesen is előjön. Alárendeltebb mennyiségben s főleg alantabb fekvő helyeken található még a tölgy-, nyár-, gyertyán-, juhar- és szilfa. Az erdei fenyőállatok előbbi szállalás következtében igen egyenetlenek; nagyon sok a túlélő törzs s kivált a vadtilosban feltűnő számban fordulnak elő az elhaló, száratag és feküfák. A túlélő törzsek többnyire óriási nagyságuk 26—36 méter magassággal s 70—140 cm. átmérővel; koruk 250—300 év, sőt nem ritkán ennél is több; zuzmókkal és gombákkal erősen elvannak lepve, s már csak tűzifára valók. A most említett élődiék fellépte, valamint azon körülmény, ha a fatörzs a

fejszeütésre tompán zugó hangot ad, biztos jele annak, hogy a törzs kipusztulásához közel áll. A még egészséges példányok azonban szép méreteinél fogva Danczig, Memel és más kikötőkben keresett árutárgyat képeznek. Más fa ezen erdőségből nem is megy külföldre, sőt 1859-től 1877-ig az egész erdőségben nyers fát egyáltalán el sem adtak. Ekkor azonban egy hivatalos becselő-bizottság megkezdte a vadtiloson kívül fekvő részekben a túlélte erdei fenyő törzseket kijelölni, felbecsülni és eladni, s 1877. és 1878. folytán 47.929 törzs eladásából 177.000 rubelt vettek be, mely a hivatalos becslés alapján megállapított 59.088 rubel becsértékkel szemben, az orosz rubel akkori csekély árfolyama mellett is, igen szép eredménynek mondható. Különben a többi fánemek is vágható 80—120 éves, sőt azon felüli korban állanak; kelendőség hiánya folytán azonban valószínű, hogy a lombfák és lúczfenyő legnagyobb része tövön fog elrohadni. A fakészlet kiszámítása czéljából több próbát vettek fel, s ezek alapján hektáronként 350—450 köbmétert állapítottak meg. Hézagok és tisztások oly kevés számban fordulnak elő, hogy az erdőség nagy kiterjedéséhez képest említést sem érdemelnek.

Az erdő becslésére kiküldött bizottságnak van feladataul téve az is, hogy a vad részére kijelölt réteket megvizsgálja, a mivelés alá veendő tisztásokat kijelölje, a vadöröknek terményföldet hasítson ki, s mindenek fölött, hogy a paraszt-réteket az erdőség határain kívül fekvőkkel kicserélje. A becslők csekély száma mellett ezen munkálatok ez ideig még a vadtiloson kívül sem fejeztettek be; csak ennek megtörténte után fogják ugyan azt a tiloson belől is megkezdni. Egyelőre nem lehet megítélni, hogy az erdőség belsejében a kihasználás minő eredményekre vezetend, mert a termelés és kihordás innen összehasonlíthatatlan nagyobb nehéz-

ségekkel jár. A külső részekben már tett kezdeményezés azonban biztató kilátást nyújt.

Az a kérdés már most, hogy vajjon az erdőknek szabályszerű üzem alá vétele a bölények fennmaradására hátrányos következményű volna-e? A bölény állítólag nem oly rendkívül félénk vad, hogy az ember közellété által nagyon zavartatnék. Sőt gyakran megtörténik az is, hogy a szelid nyájhoz vegyül. Helybenmaradására nézve fontosabb a jó táplálék és bő víz, mint a teljes zavartalanság, mely miatt az erdő mindennemű használatáról le kellene mondani. Kétségtelen, hogy bizonyos fokú nyugalom, valamint más vad, úgy a bölény helybenmaradására nézve is szükséges; de a vad-tilos kiterjedése a 76.000 hektárt meghaladja, s ilyen területen csakugyan lehet gazdálkodni a vad jelentékenyebb zavarása nélkül is. Szorgos utánjárással kifürkészték, hogy a bölényeknek a tilosban 12 főtartózkodási helyük van, 10 a bialowiäschski, 2 pedig a swislotschski erdőben, s a vágásokat nehézség nélkül lehet úgy intézni, hogy ezen helyek közül mindig csak egy legyen nyugtalanítva. Ily értelemben rendelte el a ministerium az erdőgazdaság szabályozását. Azonkívül a vágatást és az anyagok termelését a kezeléségnek kell eszközölni, mely rendszabály Oroszországban eddig csak kivételesen talált alkalmazást, általában szokásban lévén, hogy a fát tövön adják el.

Jelenleg egy bölény tiltott elejtéséért 150 rubel büntetés van kiszabva. Jóllehet, hogy ez semmi esetre sem magas büntetés, azért még sem fordul elő soha vadorzás; mert ezen erdőkben egyáltalán mindenféle vadászás tilos, s a vadőrök nagyon szorgosan felvigyáznak, elannyira, hogy pontosan tudják, hol hány vad tartózkodik. Azonkívül a bölény nem is az a vad, a melynek elejtése az orvadászra nézve valami különös ingerrel bírna; mert húsa szívós s semmi jó

ize sincs, csak a bőre használható, névleg lószerszámokra. Szarva fényesebb ugyan, de különben hasonló a szelíd szarvasmarháéhoz. Nagyságra egyenlő a legerősebb bikával, sőt magasság tekintetében ezt felül is mulja. Homloka erősen kidomborult, s fejét és nyakát hosszú, fürtös sörény fedi, mely álla alatt szakált képez. Rövid farka bojtos. Vadsága leginkább szemében nyer kifejezést; gyakran szokta szemgolyóit felfelé forgatni s ilyenkor úgy tűnnek fel ezek, mintha vérrel lennének elfutva.

1871-ben különböző, következményeikben igen helyeseknek bizonyult, intézkedések tétettek ezen nevezetes vad fentartására és szaporítására. Így például az, hogy a vad részére való széna Péter-nap előtt takarították be, mivel így izletesebb és táplálóbb. Egy része ennek a termelés helyén marad; egy részét fészerek alá hordják, a hol a vad szintén felkeresi, s végül szétraknak kisebb csomócskákat a vadcsapásokra is. Továbbá miután a vadak legelője elégtelen volt, erre alkalmas helyek kitisztítása és legelővé változtatása vétett célba. A folyók mellett benfekvő parasztréteknek kicserélésével ezen bajon természetesen a leggyökeresebben segítve lett, a mihez járul még azon előny is, hogy most már a vadak akadály és háborítás nélkül juthatnak a folyóvizekhez.

Méltán fektettek főszlyt a farkasoknak, a bölény eme legveszedelmesebb ellenségeinek kiirtására. Nyár utóján hajtóvadászatokat rendeznek ellenük, ősszel és télen dögre csalva lövik, azonkívül méreggel, verembe és törbe ejtve pusztítják, s mindezt oly jó eredménnyel, hogy a bialowiäschski erdőben már nincsen is farkas, s ha a szomszéd helyekről oda átkalandoz, rögtön vadászatot tartanak reá.

Ha a vadőrök egy elhullott bölényt találnak, erről kötelesek 24 óra alatt jelentést tenni, különben pénzbüntetéssel rovatnak meg. Ugyanez áll a többi vadakra vonatkozólag is,

mivel az erdő általános vadászati tilalom alatt van, nemesak a bölényre, hanem más vadakra nézve is. A bölények többnyire elöregedés következtében mulnak ki. Az ilyen elaggott állat rendszeren már előre elválik a csordától, s azután, halála bekövetkeztéig, magánosan bolyong az erdőben. Amint valamely elhullott állatról jelentés érkezik be, a kerületi biztos a főerdészt és vadőröket maga mellé véve, azonnal vizsgálatot tart s constatálják az állat kimulásának okát. A jelenlegi bölényállomány 600 darabból áll.

Ugy látszik, hogy a bölényállomány utóbbi években szaporodott; legalább erre lehet következtetni a szt.-pétervári erdészeti egyesület 1873. évi gyűlésén tartott egyik értekezésből, melyben a bölények akkori száma csak 528-ra tétetik (Brehm szerint 1543 darab volt) s a vad tiltott lelövéséért akkor csupán 25 rubel büntetés volt megszabva. Ugyanakkor nyíltan be kellett vallani azt is, hogy a vadállomány egy idő óta észrevehetőleg csökkent. 1832-ben ugyanis 712 darabot számítottak meg s azon évben 58 borjuval szaporodott az állomány, az apadék pedig csak egy darab volt, melyet medvék téptek szét; e szerint 1833-ban 769 darabnak kellett volna lenni; a megszámlálás eredménye azonban csak 715-öt tüntetett fel. Az 1833-tól 1843-ig terjedő tíz év alatt az évi ellések száma állandóan 55—65-re, az elaggott példányok kimulta folytán bekövetkezett apadék pedig 6—14 darabra tétetik. 1843-ban a hivatalosan bejelentett ellések száma 109-re, később 150-re és 170-re emelkedett, míg az apadék semmi esetre sem tett többet az addigi átlagszámnál. Így 1860-ban (midőn a császár ott vadászott), az állománynak a 2000 darabot jóval meg kellett haladnia, de csak 1575-öt birtak összeszámítani. Ez időtől kezdve 1863-ig az állományszám 724-re apadt, és pedig azon okból, mivel ekkor különböző muzeumoknak részint csontvázokat, részint élő példányo-

kat nagy számban küldöztek szét. Ekkor különös vadőröket alkalmaztak, gondoskodtak a vadak jobb táplálásáról, elrendelték a farkasok erélyes irtását s az állomány pontosabb megszámitását. Midamellett 1868-ban 559, 1869-ben 541, 1870-ben 542 és 1872-ben 528 darabot találtak csak, beleértve a vadaskertben volt 42 darabot is. Elvitázhatlan volt tehát a vadak számbeli apadása és meddősége. Ezt bizonyították a benszüllött öregebb vadfelügyelők is, határozottan állítván, hogy 30 évvel azelőtt a vadak száma háromszor annyi is volt, úgy, hogy a látogatóknak csak valamely vadlegelőt kellett felkeresniök, hogy egész csordát láthassanak, míg ha most valaki a vadaskerten kívül bölényt akar látni, valóságos hajtó-vadászatot kell rendezni a vadra.

Különböző okokból igyekeztek kimagyarázni a vadállomány ezen apadását. Egy bécsi tudós, a helyszínén tévén megfigyeléseket, azt állította, hogy a bikák ivarszerve elsatnyult és nemzésre képtelen s ennél fogva a fajnak ki kell halni. De ezen állításnak már akkor ellene bizonyított a herczeg Plesz-féle vadaskertben tett tapasztalás, mely szerint ottan a vad szaporodása nagyon kedvező arányokat mutatott, valamint a bialowiäschski erdőben is, jóllehet nem sok, de néhány ellés mégis évről-évre előfordult.

A bialowiäschki éltesebb parasztvadászok azt állították, hogy a bölények apadása a jobb fajta ottani takarmányfüvek apadásának a következménye. Előbbi időkben szokás volt, hogy a vad tartózkodási helyeit minden 3 évben kora tavasszal leégették, a miáltal a kitünő takarmányt szolgáltató szagos pázsit (*Anthoxantum odoratum*) gazdag növése idéztetett elő. Mióta ezt s egyáltalán a vadlegelők gondozását elhanyagolták, ezek évről-évre mindinkább benőnek; a talajt moha gyalogfenyő és egyéb cserjés növényzet lepi el s hiányzik a táplálék. A bölények nyáron át, s főleg őszkor: szénatakarás ide-

jén féléhesen tévelyegnek az erdőn. Télen még jobb dolguk van, mert akkor takarmányoztatnak s a parasztok künn lévő szénaboglyáihoz is hozzáférnek. 1872. évi november havában még szép meleg időjárás volt, úgy, hogy a barmok még a legelőre kijártak; a bölények azonban — egy szemtanu állítása szerint — ez időben már mind a szénás fészerek közelében voltak gyűlve, jeléül annak, hogy a füveseken nem találtak elégséges táplálékot. Ha a szénatakarmány már nyáron összegyűjtve lett volna, valószínű, hogy a vadak már akkor is mellőzik vala az amugy is csekély fülegelőt. Ehez járult, hogy a folyók mellett fekvő legjobb rétek a parasztok birtokába voltak átadva. Előbbi időkben csak némely közelben lakók gyakoroltak ezen réteken használatot, a kik sohasem éjszakáztak künn. Most azonban távolabb lakók is használati joggal birván, nemesak hogy a szénacsinálás idején több ember lepi el a réteket, hanem még amellett sokan 1—2 héten keresztül ottan is éjszakáznak. Természetes, hogy ez a vadaknak nagy nyugtalanításával jár; legfőbb pedig az, hogy miután a rétek legnagyobbrészt a folyók mellékén terülnek el, a vadak az itatókra való jutásban gátoltatnak. Őszkor, a párzás idején minden más fővadnak meg van bő tápláléka; csupán csak „a télen át császári szénán takarmányozott bölények“ — mondja czikkiró — „sz szenvednek nyárutóján éhséget, s ennél fogva üzekedésük, mely augusztus havára esik, gyenge és sikertelen.“ A bölénytehen májusban ellik s a borju 18 hónapig marad az anyjával, mely idő alatt a tehen nem üzekedik többé s már ez okból is a bölények szaporodása ritkább, mint más vadaké. Azonkívül nem is üzekedik valameny-nyi egy időben; a jól tápláltak korábban, középes legelő mellett későbben s a szűk élelmen tengődők épen nem.

A bölények kevesbülésének további oka gyanánt felhozzatik a farkasok azelőtti nagy mennyisége és azon körül-

mény, hogy különböző helyekre való küldés czéljából élő példányokat fogtak be. Az ilyen befogásoknál ugyanis, hogy egy példányt hatalmukba ejthessenek, korlátokat állítanak fel, s egész farkákat hajtásba vesznek kutyákkal. A korlátok átgázolásánál sok állat a gerinczét, vagy lábát töri, s az üldözött állatok felhevülten sietnek az itatóra. Így, a vadőrök állítása szerint, egy példány befogása 5—8 másiknak az életébe kerül.

Egy vagy két farkas nem képes ugyan a bölényen erőt venni, de miután a lengyel-forradalom óta a környékbeli lakosoknak fegyvert tartani nem szabad, a farkasok a vidéken igen elszaporodtak s támadásaikat erős csapatokban intézik. Ilyen rabló támadásoknak legkönnyebben borjas tehenek esnek áldozatul, mivel ezek ellés idején elválnak a csordától. Ajánlatos volna, hogy a falánk ragadozók ellen a hajtó-vadászatokon kívül strychnin-mérgezést is alkalmaznának. Különb, mint fentebb is említve volt: a falánk ragadozókat igyekeznek minden módon apasztani, s így például lőttek: 1870-ben 1 medvét, 5 hiuzt és 40 farkast; 1871-ben 1 medvét, 4 hiuzt és 63 farkast; 1872-ben 4 hiuzt és 39 farkast.

A szt.-pétervári erdészeti egyesület mellőzte határozott véleményt nyilvánítani az iránt, hogy az erdőnek a vadak által lakott alantabb fekvő fenyves részeiben is kísérletképp leégetések tétessenek; ellenben az 1873-ik évi gyűlésen a következőket mondotta ki határozatilag:

1. Okszerű erdőgazdaság folytatása a bölények fentartására semmi hátránnyal sem járna.
2. A folyómelléki területek okvetlenül visszaszerzendők az állam birtokába.
3. A mennyiben rendes vágások fognak vezetetni, ezek a letarolás után 3 éven keresztül szénatermelésre engedendők át s csak akkor veendők ismétli felujtás alá.

4. Mivel azonban a viszonyok tarvágatokat egyelőre nem engednek meg, a szükséges szénát a meglévő tisztásokról kell beszerezni; azután fokozatosan előállíthatók lesznek további füvesek a Pruschany 2-ik számú főerdészség tölgyes helyeinek letarolásával és kiegészítésével.

5. Ugyanezen célból moesáros helyeken lecsapolások eszközrendelők.

A bölény-vadra, valamint az annak tartózkodási helyét képező erdőkre nézve fentebb vázlatosan ismertetett rendszabályokat nincs szándékunkban itten bírálat alá venni, s csupán annyit jegyzünk meg meg, miszerint azon erdőségekben az erdei fenyő-törzseknek 225 éves, vagy ennél is magasabb korban való kihasználása indokolva van azon körülmény által, hogy csak ezen legerősebb méretű törzsekre nézve van ottan kiviteli kereslet, s illetőleg némi haszon legalább azon példányokból, melyek hibátlan növés és egészséges alkat mellett érik el ezen tisztas kort, míg a rövidebb fordában nyerhető talán több s mindenesetre egészségesebb, de gyengébb méretű anyag ott teljesen értéktelen volna. E mellett ezen százados törzsek s azoknak itt-ott már a végenyészettel küzdő példányai, kölcsönzik az „öserdő“ jellegét a különben is rengeteg kiterjedésű erdőnek, melynek csendes rejtekein a bölény, földrészünk eme legnagyobb emlőse és aristokratikus vadja, még elég otthoniasan érezheti magát.

Székely Mihály.